

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.24>

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ВІЯВЛЕННЯ, РОЗШУКУ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ, ОДЕРЖАНИМИ ВІД КОРУПЦІЙНИХ ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ

Яцик Т.П.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансових розслідувань
та економічної безпеки
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-4207-4633
e-mail: zvezda171088@gmail.com*

Шкелебей В.А.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національної академії «Києво-Могилянська академія»
ORCID: 0000-0002-2717-097X
e-mail: shkelebei_vika@ukr.net*

Яцик Т.П., Шкелебей В.А. Удосконалення механізму міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

У статті розглянуто механізм міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, окреслено нормативне забезпечення Інституту боротьби з незаконними активами. Боротьба з незаконними активами на міжнародному рівні ґрунтується на таких ключових угодах і стандартах: Конвенції ООН проти корупції (UNCAC); Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; Ініціативі StAR; рекомендації ФАТФ (FATF). В Україні процес повернення незаконно набутих активів регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких: Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», а також Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». Висвітлено позитивний досвід іноземних країн у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Здійснено порівняння повноважень міжнародних органів та Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Звернено увагу на те, що у міжнародній практиці такі країни, як США, Велика Британія, Канада та Франція, мають органи та механізми, схожі на українські, які не лише координують внутрішні заходи з виявлення та управління незаконно отриманими активами, але й мають розширені повноваження для запуску міжнародних процедур з повернення цих активів.

Проаналізовано проблеми механізмів повернення незаконно набутого майна та запропоновано перспективи вдосконалення механізмів повернення незаконно набутого майна, надано пропозиції щодо вдосконалення українського законодавства у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Для покращення українського законодавства у сфері повернення незаконних активів необхідно: закріпити на законодавчому рівні повноваження АРМА щодо самостійного подання міжнародних запитів на арешт і повернення активів; оптимізувати процедури міжнародної взаємодії та розширити співпрацю з іноземними

фінансовими установами і правоохоронними органами; привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій FATF та норм ЄС; запровадити ефективні механізми для оперативного обміну інформацією між АРМА та міжнародними структурами; посилити міжнародну взаємодію у питаннях розшуку і повернення активів. Приділено увагу підвищенню ефективності міжнародного співробітництва у протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, проаналізовано норми проекту Закону № 12446 від 27.01.2025 року, окреслено виклики, що виникають у практичній діяльності органів, діяльність яких пов'язана із виявленням, розшуком та управлінням активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, звернено увагу на важливості запровадження ефективних правових механізмів повернення активів для боротьби з корупцією та економічною злочинністю.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, активи, злочини, розшук та повернення активів.

Yatsyk T.P., Shkelebei V.A. Improving the mechanism of international cooperation in the field of identification, tracing and management of assets obtained from corruption and other crimes.

The article discusses the mechanism of international cooperation in the field of detection, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes, and outlines the regulatory framework of the Institute for Combating Illicit Assets. The fight against illicit assets at the international level is based on the following key agreements and standards: The UN Convention against Corruption (UNCAC); the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime; the StAR Initiative; and the FATF Recommendations. In Ukraine, the process of returning illegally acquired assets is regulated by a number of legal acts, including: The Criminal Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On the National Agency for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes», and the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime». The positive experience of foreign countries in the field of identification, tracing and management of assets obtained from corruption and other crimes is highlighted. The powers of international bodies and the National Agency of Ukraine for Identification, Tracing and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes (ARMA) are compared. Attention is drawn to the fact that in international practice, countries such as the USA, Great Britain, Canada and France have bodies and mechanisms similar to Ukrainian ones, which not only coordinate internal measures to identify and manage illegally obtained assets, but also have expanded powers to launch international procedures for the return of these assets. The problems of the mechanisms for the return of illegally acquired property are analyzed and prospects for improving the mechanisms for the return of illegally acquired property are proposed, proposals are made for improving Ukrainian legislation in the field of identification, tracing and management of assets obtained from corruption and other crimes. To improve Ukrainian legislation in the field of the return of illegal assets, it is necessary to: consolidate at the legislative level the powers of ARMA to independently submit international requests for the seizure and return of assets; optimize the procedures for international interaction and expand cooperation with foreign financial institutions and law enforcement agencies; bring national legislation into line with international standards, in particular FATF recommendations and EU norms; introduce effective mechanisms for the prompt exchange of information between ARMA and international structures; strengthen international cooperation in the areas of tracing and return of assets. The article pays attention to improving the effectiveness of international cooperation in combating money laundering, analyzes the provisions of the draft Law № 12446 of 27.01.2025, outlines the challenges that arise in the practical activities of bodies whose activities are related to the identification, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes, and emphasizes the importance of introducing effective legal mechanisms for asset recovery to combat corruption and economic crime.

Key words: international cooperation, assets, crimes, search and return of assets.

Постановка проблеми. Проблема повернення активів, одержаних злочинним шляхом, є актуальною для багатьох держав, особливо тих, які ведуть боротьбу з корупцією, фінансовими злочинами та відмиванням коштів. Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно створити та вдосконалити правові механізми, які дозволять не лише виявляти незаконно набуті активи, але й повертати їх у власність держави або постраждалих осіб.

Стан опрацювання. Питання механізму міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів висвітлювали такі науковці, як: Ахтирська Н.М., Домбровська О.В., Маслова А.Б., Новицька Н.Б., Ховпун О.С., Часова Т.О. та інші.

Мета статті полягає у дослідженні механізму міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та напрямів його вдосконалення

Вклад основного матеріалу. Повернення активів, отриманих злочинним шляхом, є ключовим аспектом боротьби з корупцією та економічною злочинністю. Розбудова ефективних правових механізмів дозволяє забезпечити справедливість, відновлення суспільних втрат та зміцнення верховенства права.

Міжнародна практика боротьби з незаконними активами базується на низці міжнародних угод і стандартів: Конвенції ООН проти корупції (UNCAC) [1] – передбачає міжнародне співробітництво у сфері розшуку, арешту та конфіскації активів; Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [2]; Ініціативі StAR (Stolen Asset Recovery Initiative) [3], створена Світовим банком і ООН, сприяє поверненню незаконних активів до держави походження; ФАТФ (FATF) та його рекомендацій щодо протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму [4, 9].

В Україні питання повернення незаконних активів регулюється: Кримінальним процесуальним кодексом України – містить норми щодо арешту та конфіскації активів у рамках кримінального провадження; Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [5] – визначає механізми розшуку, арешту та управління активами; Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [6].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», АРМА наділена спеціальним статусом, що дозволяє формувати державну політику у зазначеній сфері.

У міжнародному контексті країни, такі як США, Велика Британія, Канада та Франція, мають подібні органи та механізми, які не лише координують внутрішні заходи щодо виявлення та управління незаконно набутими активами, але й володіють широкими повноваженнями для ініціювання міжнародних процедур повернення активів. Наприклад, у США спеціалізовані агентства мають право самостійно подавати запити до іноземних партнерів, що сприяє оперативному виявленню та поверненню активів. Подібні механізми дозволяють мінімізувати бюрократичні затримки та покращують координацію між державами.

Закон Великої Британії «Unexplained Wealth Orders» зобов'язує громадян пояснювати походження своїх активів. Органи, які здійснюють контроль, мають можливість оперативно звертатися до іноземних структур за інформацією або запитами, що дозволяє швидко реагувати на фінансові злочини.

У Канаді та Франції існують спеціалізовані агентства з повернення активів, які мають розширені повноваження для самостійного подання міжнародних запитів та проведення співпраці з іноземними правоохоронними структурами.

Якщо порівнювати повноваження міжнародних органів та АРМА, то потрібно звернути увагу на те, що АРМА має повноваження подавати міжнародні запити про виявлення активів, одержаних злочинним шляхом. Це передбачено статтею 18 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [5]. Однак наразі агентство не має прямих повноважень самостійно ініціювати офіційні міжнародні процедури повернення активів без залучення правоохоронних органів або Міністерства юстиції. Це створює ряд процедурних бар'єрів та затримок, що негативно впливає на оперативність повернення активів.

Для вдосконалення українського законодавства у цьому напрямку необхідно:

- надати АРМА законодавчо закріплені повноваження щодо безпосереднього подання міжнародних запитів на арешт та повернення активів;
- спростити процедури міжнародної взаємодії та розширення партнерських зв'язків з іноземними фінансовими та правоохоронними органами;
- гармонізувати українське законодавство з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями FATF та практиками ЄС;

- створити механізми оперативного обміну інформацією між АРМА та міжнародними організаціями;
- зміцнити міжнародну співпрацю у сфері розшуку та повернення активів.

Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності повернення активів, одержаних злочинним шляхом, і дозволять українським правоохоронним та виконавчим органам швидше реагувати на фінансові злочини, що відповідає сучасним вимогам боротьби з корупцією та відмиванням коштів.

Законодавчі ініціативи щодо розширення повноважень АРМА в міжнародній співпраці вже неодноразово обговорювалися, проте їх прийняття потребує узгодження на рівні міжнародних партнерів та внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

На нашу думку, в даному напрямку необхідно приділити увагу: 1) підвищенню ефективності міжнародного співробітництва у протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом; 2) прискоренню процесу арешту та конфіскації активів завдяки спрощеним процедурам взаємодії з міжнародними партнерами; 3) зміцненню правової системи України та підвищенню її відповідності міжнародним стандартам у сфері боротьби з корупцією; 4) підвищенню довіри до державних органів через прозоре управління активами.

27 січня 2025 року у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону № 12446 [7]. В пояснювальній записці до законопроекту наголошено на тому, що його прийняття сприятиме ефективнішому залученню міжнародних механізмів у боротьбі з незаконними активами, посилить повноваження АРМА та дозволить ефективніше управляти арештованим майном. Законопроект є важливим кроком у зміцненні антикорупційної політики України та її інтеграції у міжнародну систему фінансового моніторингу.

Аналізуючи зазначений законопроект можна визначити такі зміни: 1) розширення повноважень АРМА, а саме розширення функцій АРМА у сфері управління активами, включаючи можливість ефективного управління майном, що знаходиться за кордоном; 2) посилення міжнародної співпраці полягає у встановленні чітких процедур взаємодії з міжнародними організаціями, фінансовими установами та правоохоронними органами інших країн щодо розшуку активів; 3) спрощення процесу отримання та передачі активів, а саме спрощення механізмів арешту, конфіскації та передачі активів у власність держави за участі міжнародних партнерів; 4) запровадження єдиного реєстру арештованих активів, що дозволить підвищити рівень прозорості та контролю за розшуком і управлінням конфіскованими активами.

Ми вважаємо, що для досягнення більшої оперативності в міжнародній взаємодії варто законодавчо надати АРМА такі повноваження: 1) розширення повноважень щодо моніторингу, аналізу та оперативного реагування на міжнародні фінансові операції, які є сумнівними; 2) розробка стандартних процедур для подання міжнародних запитів, з урахуванням специфіки різних юрисдикцій та можливостей з взаємодії (в законопроекті зазначено про можливість АРМА самостійно звертатись із запитами, проте не запропоновано чіткий зміст та форму таких запитів); 3) розробка механізмів, що забезпечать оперативний обмін інформацією між АРМА та відповідними іноземними органами, з урахуванням кращих практик міжнародного співробітництва; 4) визначення чітких термінів та відповідальності за невиконання процедур міжнародної взаємодії. Також варто створити координаційні центри, які будуть забезпечувати ефективну взаємодію між АРМА, правоохоронними органами, Міністерством юстиції та іншими зацікавленими структурами та впровадити електронні системи для подання та обробки міжнародних запитів, що зменшить бюрократичні затримки та підвищить оперативність реагування.

Незважаючи на викладене вище, в практичній діяльності залишаються виклики щодо: нестачі узгоджених правових процедур між державами (процеси екстрадиції активів часто ускладнені через відсутність ефективних механізмів взаємодії між країнами, бюрократичні перепони та різні правові системи, а також існують труднощі у встановленні власників активів, прихованих через складні структури та офшорні юрисдикції) [8]; різниці в юридичних підходах до конфіскації активів (деякі держави, особливо ті, що є фінансовими центрами або мають високий рівень банківської секретності, можуть навмисно затягувати або блокувати процес повернення активів); недостатньої оперативності запитів на міжнародну правову допомогу (часовий розрив між поданням запиту та отриманням відповіді може становити місяці, що дає можливість зловмисникам переховувати або переміщувати активи); неефективного управління арештованими активами – проблеми з їх збереженням та реалізацією, а також корупційні ризики у процесі розшуку та арешту активів.

Висновки. Міжнародне співробітництво є ключовим елементом успішного повернення активів за умови укладання двосторонніх та багатосторонніх угод, які передбачатимуть взаємний обмін інформацією, правову допомогу та прискорення процедур екстрадиції незаконно набутого майна, взаємодію з Європейським Союзом (підтримка України у зміцненні правової бази для боротьби з корупцією).

Отже, запровадження ефективних правових механізмів повернення активів є критично важливим для боротьби з корупцією та економічною злочинністю. Україна має значний потенціал у вдосконаленні законодавчих та інституційних механізмів, що дозволить ефективніше повертати незаконні активи та підвищити рівень довіри до державних органів.

Удосконалення механізму міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, є невід'ємною частиною сучасної стратегії боротьби з фінансовими злочинами.

На нашу думку, удосконалення механізму міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів потребує технологічного та ресурсного забезпечення, посилення координації та міжвідомчої взаємодії, забезпечення ефективного обміну інформацією:

- створення та впровадження сучасних IT-платформ для обміну інформацією, що дозволить автоматизувати процес подання та обробки міжнародних запитів;
- застосування технологій штучного інтелекту для аналізу фінансових потоків (використання алгоритмів машинного навчання для відстеження негативних транзакцій та виявлення схованих активів);
- забезпечення достатніх бюджетних коштів для модернізації технічного забезпечення та підвищення кваліфікації персоналу.
- організація регулярних навчальних програм з обміну досвідом між українськими та зарубіжними експертами з питань повернення активів;
- створення спеціалізованих структур, які б забезпечували інтеграцію дій усіх державних органів, залучених до міжнародного співробітництва;
- організація постійних робочих груп із представниками правоохоронних органів, судової системи, Міністерства юстиції та спеціалізованих агентств для оперативного реагування на міжнародні запити;
- розробка та впровадження спільних електронних систем, що забезпечують оперативний обмін інформацією між українськими органами та їх іноземними партнерами;
- створення єдиної бази даних для моніторингу нерухомого майна, корпоративних прав та банківських рахунків осіб;
- введення механізмів регулярної звітності про здійснені міжнародні запити та повернення активів, що сприятиме підвищенню довіри до системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2007, № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text.
3. Ініціативи StAR. URL: <https://star.worldbank.org/>.
4. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835_001#Text.
5. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2016, № 1, ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.
6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 25, ст. 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів № 12446 від 27.01.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55710>.

8. Яцик Т.П., Шкелебей В.А. Міжнародна співпраця під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Освіта і наука: міжнародний науковий журнал*. 2023. Вип. 2 (35). С. 343–351. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/28008>.
9. Яцик Т.П., Шкелебей В.А. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 219–223. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297008/289972>.